

waagd de macht ten eigen bate aan te wenden. Of je ze daarmee tot journalisten moet verklaren, zou aanleiding kunnen zijn voor een interessante beschouwing over het wezen van de journalistiek, maar helaas gaat Hagen deze uitdaging uit de weg. Hij wijdt gewoonweg ook een lemma aan de figuren die weliswaar de krant gebruikten om hun meningen te ventileren of doelen te bereiken, maar wier hoofdtaak toch vooral buiten de journalistiek lag. Zo treffen we een schets aan van Herman Schaepman, de katholieke voorman die onder andere de kranten *Het Centrum* en *De Tijd* gebruikte om aan het eind van de negentiende eeuw de katholieke eenheid te smeden. Een plaatsje krijgt ook Pieter Jelles Troelstra, weliswaar de oprichter en eerste hoofdredacteur van het socialistische dagblad *Het Volk* (1900) maar toch vooral partijleider, ideoloog en politicus van de SDAP. Ook zijn grote communistische tegenstrever Henriëtte Roland Holst verdient een lemma bij Hagen omdat ze enkele jaren schreef voor (en hoofdredacteur was van) het communistische dagblad *De Tribune*.

De ontworsteling van verslaggevers aan de bemoeienis van dergelijke politici is tot een centrale karakteristiek - je zou zelfs kunnen zeggen: de obsessie - van het journalistieke beroepsveld uitgegroeid. De sterk aanzwellende onderstroom van pure, zich autonoom waneende professionals is gelukkig ook terug te vinden in Hagens boek. Soms heel direct, zoals in het portret van de politieke *Volkskrant*-verslaggever Heny Faas die mede verantwoordelijk was voor het opzeggen van de loyaliteiten binnen het katholieke politiek-mediaal complex in de jaren zestig. In de meeste gevallen doet Hagen het indirect door journalisten te beschrijven die zich, ondanks de bemoeienissen van buitenstaanders, helemaal hebben toegelegd op de verfijning van een eigen vorm of specialisme. Zoals een van de grondleggers van de moderne reportage M.J. Brusse bijvoorbeeld. Of de meesters van het persoonlijke interview Bibeb Lampe en Ischa Meijer en bij specialisten in de onderzoeksjournalistiek Rudie van Meurs en Bart Middelburg.

Zo levert Hagen een bonte reeks portretten (jammerlijk zonder illustraties overigens), die als basis kunnen dienen voor hernieuwd onderzoek naar het wezen van het fascinerende journalistieke vak, dat wellicht plaats vindt binnen allerlei bepalende structuren, maar bo-

venal bestaat uit unieke en creatieve individuen.

Huib Wijffes

PIET HAGEN, *Journalisten in Nederland. Een persgeschiedenis in portretten*, Uitgeverij De Arbeiderspers, Amsterdam, 2002, 600 p.

André Jolles (1874-1946) „Gebildeter Vagant”

„De veelzijdigheid van J[olles], die thans dreigt hem als gebrek te worden aangerekend, was van den beginne af een onvermijdelijk gevolg van zijn buitengewone vatbaarheid en belangstelling naar alle zijden van kunst- en cultuurwetenschap, en van zijn gave tot opnemen en verwerken, en ook tot combineren van het uiteenliggende.” Met deze woorden typeert Johan Huizinga in 1927 zijn vriend André Jolles, kunsthistoricus en literatuurwetenschapper, die hij destijds graag als opvolger van Jhr. Jan Six als hoogleraar esthetica en kunstgeschiedenis aan de Universiteit van Amsterdam benoemd had gezien.

Wie was deze veelzijdige Nederlandse cultuurwetenschapper, die nu naar het schijnt in Duitsland grotere bekendheid geniet dan in Nederland en Vlaanderen, die als eerste hoogleraar neerlandistiek aan een Duitse universiteit een belangrijke rol speelde in de extramurale geschiedenis van dit vak en wiens leerboek *Einfache Formen* nog altijd een literatuurwetenschappelijk standaardwerk genoemd mag worden?

De in 1874 geboren André Jolles groeide in Amsterdam op in een kunstzinnige en literaire omgeving; reeds vanaf 1893 leverde hij bijdragen aan tijdschriften als *Van Nu en Straks* en *De Kroniek*, in 1897/98 is hij als redacteur voor „Kunst en wetenschap” aan *De Telegraaf* verbonden. Uit deze vroege periode dateren contacten en vriendschappen met vooraanstaande schrijvers en intellectuelen zoals Lodewijk van Deysse, Jan Kalf, Albert Verwey, Jan Veth en vooral ook Johan Huizinga. Samen met Huizinga reist Jolles in 1899 naar Italië, waar hij in Florence in het huis van de Duitse kunsthistoricus Aby Warburg zijn latere echtgenote Tilli Mönckeberg leert kennen. Hij woont met haar drie jaar in San Domenico bij Fiesole. Eind 1902 verhuizen zij naar Freiburg, waar Jolles na zijn promotie (1905) en habilitatie (1907) als privaattoeant docent „Allgemeine Kunstgeschichte” gaat doceren. In 1908

volgt hij zijn leraar Otto Puchstein naar Berlijn en wordt na een zogenaamde „Umhabilitierung” eveneens privaattoeant kunstgeschiedenis. In 1914 laat Jolles zich tot Duitser naturaliseren en vecht als oorlogsvrijwilliger van 1914 tot 1916 aan het front in Frankrijk.

Nadat de Gentse universiteit in 1916 in het kader van de Duitse „Flamenpolitik” verneerlandst was, werd Jolles aan deze „Vlaamse Hogeschool” benoemd tot „gewoon hoogleraar in de oudheidkunde en beschavingswetenschap”. In Gent leerde hij o.a. de Duitse uitgever Anton Kippenberg kennen, die vanaf 1916 in zijn Insel Verlag te Leipzig een ambitieuze reeks met vertalingen van Vlaamse auteurs uitgaf. Aan het initiatief van Kippenberg is het vooral te danken dat er aan de Universität Leipzig een leerstoel neerlandistiek werd ingericht, waar o.a. de toekomstige Duitse ambtenaren voor Vlaanderen moesten worden opgeleid. Na enige vertraging werd Jolles daar met ingang van het zomersemester van 1919 benoemd tot „Professor der flämischen und nordniederländischen Sprache und Literatur”. Later werd zijn leerbevoegdheid verruimd met het vak vergelijkende literatuurwetenschap. Verschillende pogingen van o.a. Huizinga om Jolles aan een leerstoel in Nederland te helpen, mislukten. In 1933 werd Jolles lid van de nationaal-socialistische partij NSDAP, wat leidde tot een breuk met veel familieleden en vrienden. Ook na zijn emeritaat in 1939 werd hij met de verdere waarneming van zijn leerstoel belast en gaf hij tot in het zomersemester van 1945 college. Op 22 februari 1946 is Jolles in Leipzig op 71-jarige leeftijd overleden. Volgens zijn dochter Barbara heeft hij zelfmoord gepleegd.

Tot zover een kort overzicht van de belangrijkste biografische gegevens van deze „gebildeter vagant”, zoals hij zichzelf in een van zijn laatste brieven noemde. Walter Thys heeft dit citaat als titel gekozen voor zijn indrukwekkende editie van brieven en documenten van, aan en over André Jolles. Het boekdeel verzamelt meer dan 1300 brieven en brieffragmenten, waarvan ongeveer twee derde (875) in het Duits gesteld is en een derde (441) in het Nederlands. Daarnaast bevat deze verzameling enkele omvangrijke, niet eerder gepubliceerde teksten en documenten van Jolles, een zo volledig mogelijke bibliografie van en over hem, een lijst van alle door Jolles aan de uni-

versiteiten van Freiburg, Berlijn, Gent en Leipzig gehouden colleges, seminaries en oefeningen en ook nog een groot aantal illustraties en reproducties van documenten. Al met al een nauwelijks te overziene hoeveelheid gegevens die naar de intentie van de editeur de basis moet vormen voor een diepgaande „Jolles-Forschung”.

De interessantste vragen die men in een dergelijk Jollesonderzoek kan stellen, lijken mij twee aspecten te betreffen: het sociaal-historische en het wetenschapshistorische. Sociaal-historisch zouden we kunnen spreken van een buitengewoon leven van een groot geleerde, waarin wetenschappelijke prestaties en succes gepaard gaan met mislukking en tragiek. Dit laatste wordt misschien het duidelijkst zichtbaar in het verbreken van sommige persoonlijke relaties en vriendschappen, waarbij in de eerste plaats moet worden gedacht aan zijn oudste dochter Jeltje en aan Johan Huizinga.

De 477 brieven die Jolles tussen 1911 en 1938 aan zijn dochter Jeltje schreef, vormen de kern van de verzameling. Thys ziet in deze brieven een „meer dan twintig jaar durend privatissimum” waarin veel van „wat vervluchtigd is in gesprekken en verloren in dictaatcahiers”, bewaard en beschikbaar ligt. Ondanks de intense band tussen vader en dochter leidt Jolles' lidmaatschap van de NSDAP (1 mei 1933), zijn verdediging van deantisemitische politiek in Duitsland en zijn moeilijk te begrijpen enthousiasme en praktisch engagement voor het nationaal-socialisme al begin 1934 tot een breuk met Jeltje, wier man Hellmuth Goldschmidt in het jargon van de nazi's „Halb-jude” was.

Ook Jolles' vriendschap met Huizinga ging na meer dan drie decennia in 1933 teloor ten gevolge van zijn actief nationaal-socialistisch optreden. Terwijl van de brieven van Huizinga aan Jolles zo goed als niets is teruggevonden, zijn er 193 brieven van Jolles aan Huizinga bewaard. Helaas zijn er hiervan maar 41 in Thys' boek opgenomen, omdat hij de 152 Jollesbrieven uit de tussen 1989 en 1991 verschenen *Briefwisseling* van Huizinga niet nog eens wil publiceren. Thys stelt er zich tevreden mee op de chronologische plaats van deze brieven verwijzingen naar de *Briefwisseling* in te lassen.

Ook wetenschapshistorisch zijn er in de toegankelijk gemaakte bronnen enkele interessante aspecten die nader onderzoek verdienen.

Jolles' vroege contacten met Nederlandse en Vlaamse literaire kringen; zijn Italiaanse vriendschap met Aby Warburg, een kunsthistoricus, die thans volop in de internationale belangstelling staat. (In dit verband zij op de onlangs verschenen studie van de Duitse historicus Bernd Roeck gewezen (*Florenz 1900. Die Suche nach Arkadien*. (München 2001), waarin ook Jolles herhaaldelijk wordt genoemd); zijn hoogleraarschap aan de vernederlandste Gentse universiteit in 1916 en *last but not least* zijn positie als neerlandicus extra muros, d.w.z. als eerste hoogleraar neerlandistiek in Duitsland. Ik beperk me hier tot enkele opmerkingen bij het laatste punt.

Wie de desbetreffende stukken eropna leest, krijgt al gauw de indruk dat Jolles zich nauwelijks een neerlandicus voelde, laat staan door een speciaal „Sendungsbewusstsein” als neerlandicus extra muros gedreven werd. Voor de geschiedenis van het vak aan de Universität Leipzig zou Jolles' samenwerking met zijn germanistische collega Theodor Frings van groot belang moeten zijn geweest. Maar behalve een aantal gemeenschappelijke oefeningen (meestal Midden-Nederlands) die in de lijst van gehouden colleges terug te vinden zijn, vindt men nauwelijks sporen uit de toch bijna twintig jaar durende periode dat beiden tegelijk in Leipzig doceerden. De verklaring hiervoor ligt waarschijnlijk in het feit, dat ze niet op goede voet met elkaar stonden. In een van de weinige passages over Frings, die men in Jolles' brieven tegenkomt, typeert hij hem als iemand die „sich mit Vorliebe mit subalternen Kräften umgibt und einen instinktiven Widerwillen dagegen hat, bedeutende Menschen in seiner Umgebung zu sehen.” Beslist geen uiting van grote waardering.

Voor de ontwikkeling van de neerlandistiek in Leipzig en in het Duitse taalgebied überhaupt is Theodor Frings achteraf bekeken veruit belangrijker geweest dan André Jolles. Alle „Leipzigse” neerlandici van voor en na de Tweede Wereldoorlog waren leerlingen van Frings. Jolles' opvolger in 1945 werd Ludwig Erich Schmidt, en ook de latere hoogleraren neerlandistiek Gerhard Wortg en Helga Hipp kwamen direct of indirect uit de school van Frings, evenals tal van neerlandistisch geschoolde germanisten zoals Gabriele Schieb, Gotthard Lerchner of de schrijver Hans-Joachim Schädlich, die ook literaire vertalin-

gen uit het Nederlands op zijn naam heeft staan.

André Jolles dankt zijn blijvende bekendheid en betekenis vooral aan zijn *Einfache Formen*, nog altijd, zoals eerder al gezegd, een literatuurwetenschappelijk standaardwerk over literaire genres zoals legende, sage e.d., dat in veel talen vertaald werd - maar helaas nog altijd niet in zijn eigen taal, het Nederlands.

Heinz Eickmans

André Jolles (1874-1946): „Gebildeter Vagant”, Brieven en documenten bijeengebracht en toegelicht door WALTER THYS, Amsterdam University Press & Leipziger Universitätsverlag, Amsterdam, Leipzig, 2000, 1173 p.

Iedere hoogleraar zijn bibliotheek: het boek aan de oude Leuvense universiteit

Een boek begint zo: „De veilingzaal van Georgius Lipsius was goed gevuld, die dag in maart 1637. In zijn boekwinkel in de Leuvense Muntstraat, naast het Luiks College, waren meer dan honderd belangstellenden komen opdagen. Studenten vooral, die waarschijnlijk rekenden op tweedehands buitenkansjes om hun nog bescheiden boekenverzameling te stofferen. Enkele delegaties van Leuvense kloosters ook, de jezuïeten en de augustijnen, steeds op zoek naar aanwinsten voor hun rijke kloosterbibliotheken. En discreet opgesteld tussen het studentenpubliek of prominent aanwezig, gezeten op comfortabele stoelen vooraan in de zaal, een twintigtal professoren.” Het zou het begin van een historische roman kunnen zijn - er zijn méér historische romans waarin bibliotheken een rol spelen - maar het is de aanhef van het indrukwekkende proefschrift waarmee de jonge boekhistoricus Pierre Delsaerd vorig jaar aan de Leuvense Alma Mater promoveerde - op minder dan een steenworp afstand van de plek waar zich eens de hier beschreven veilingzaal van Georgius Lipsius bevond.

Enkele maanden na de promotie verscheen van dat proefschrift een handelseditie in een kloek en fraai uitgegeven boekdeel van ruim 860 bladzijden, een prestatie waarmee de Universitaire Pers Leuven de in Vlaanderen schaars beoefende boekwetenschap ten zeerste aan zich heeft verplicht.

De oorzaken van die Vlaamse achterstand op het terrein van de boekwetenschap ten opzichte van de buurlanden - Nederland voorop - resumeert de auteur zelf in een voetnoot (p. 15): in Vlaanderen is boekgeschiedenis